

Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi

Nizami Cəfərov

ƏDƏBİYYAT SÖHBƏTLƏRİ

**“Elm və təhsil”
Bakı – 2018**

**Redaktor:
*Dəyanət Osmanlı***

**Nizami Cəfərov. *Ədəbiyyat söhbətləri*
Bakı, “Elm və təhsil”, 2018, 388 səh.**

***Kitabda akademik, əməkdar elm xadimi Nizami Cəfərovun
son illərdə yazdığı məqalələr toplanıb.***

ISBN 978-9952-8142-7-9

© «Elm və təhsil», 2018

Londonda Nizami günləri

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti Akif Əlizadə idi, akademik-katib Rasim Əliquliyev idi, bir də mən... VIP-də əyləşib Bakı-London reysilə uçacaq təyyarəmizə nə vaxt minik başlayacağını gözləyə-gözləyə ordan-burdan söhbət edirdik. Və hər dəfə söhbət gəlib çıxırdı Azərbaycan elminin, mədəniyyətinin dünyada layiq olduğu miqyasda təbliğ olunub tanıtılmasına... Böyük alim, böyük vətənpərvər olduğu qədər də böyük natiq olan Akif müəllim bu yaxınlarda Akademiyanın həqiqi üzvü seçilmiş Nərgiz Paşayevanın Azərbaycan dilinin, ədəbiyyatının və mədəniyyətinin beynəlxalq aləmdə tanıtılmasında gördüyü əvəzsiz xidmətlərdən danışıdıqca Rasim Əliquliyevlə mən düşünürdük ki, yəqin yalnız ata övladı ilə bu cür fəxr edə bilər... Və o da vardı ki, gündən-günə yüksələn Azərbaycanın Milli Elmlər Akademiyasının Prezidenti üçün, həqiqətən, fəxr ediləcək bir hadisə idi ki, dünyanın ən böyük elm mərkəzlərindən biri olan Oksford Universitetində məhz akademik Nərgiz Paşayevanın intellekti, iradəsi, zəhməti sayəsində Nizami Gəncəvi adına Azərbaycanşünalığ və Qafqazşünalığ Elmi Mərkəzi açılıb bir neçə il ərzində həmin Universitetin üzvü tərkib hissəsinə çevrilmişdi...

Səfərimizin məqsədi Londonda çox möhtəşəm (və tarixi) bir muzeydə Oksford Universiteti Nizami Mərkəzinin nəşr etdiyi kitabın – görkəmli şərqsünas, professor Y.E.Bertelsin ingilis dilinə çevrilmiş «Böyük Azərbaycan şairi Nizami» monoqrafiyasının təqdimatında iştirak etmək idi. Və bəri başdan deyim ki, təqdimatın elə əvvəlcədən yüksək səviyyədə hazırlandığına görə böyük uğurla keçəcəyinə də heç bir şübhə yox idi... Əsas odur ki, bir işə can yandırasan, onu ürəkdən, məsuliyyətlə və peşəkarlıqla edəsən...

Bir daha gördük ki, dünyada müstəqillikdən, xüsusilə qədim tarixə, zəngin mədəniyyətə və tolerantlıq ənənələrinə malik

bir xalq üçün dövlət müstəqilliyindən şərfli heç nə yox imiş... Bakı-London reysi ilə ucan Azərbaycan təyyarəsində səslənən Azərbaycan dili, azərbaycanlı təyyarə xidmətçilərinin peşəkarlığı, London hava limanına enən kimi Azərbaycan səfirliyi əməkdaşlarının vəzifə borclarını üstələyən qayğıkeş təbəssümləri ürək açır, qürur doğurur...

Və bu qüruru, müstəqil dövlətimizin pasportlarını təqdim edərkən, bütün miqyası (və dərinliyi!) ilə duyan akademik Akif Əlizadə özünəməxsus ruh yüksəkliyi (və şairənəliklə!) böyük rus şairi Vladimir Mayakovskinin məşhur misralarını yada salır... Mən isə həmin misraların Rəsul Rzaya məxsus tərcüməsini deyirəm...

Nərgiz xanım təqdimat mərasiminə gəlmiş qonaqları, demək olar ki, ev sahibi kimi qarşılayır... Çöhrəsində bir az yorğunluq, bir az da qayğı hiss olunur: əlbəttə, dəyərli bir ideya irəli sürmək, layihələndirmək nə qədər çətindir, həyata keçirmək ondan qat-qat çətindir... Ancaq danışığında, hərəkətlərində sonsuz məmnunluq var, heç şübhəsiz ona görə ki, gördüyü işin tarixi əhəmiyyətinə hamıdan çox özü inanır. Əmindir ki, bu illərdə Oksford Universiteti ilə yaradılmış sıx, davamlı əməkdaşlıq sabah daha da inkişaf edəcək, Azərbaycan elminə, mədəniyyətinə, təhsilinə böyük dividendlər gətirəcəkdir.

Leyton Haus Muzeyinin toplantı salonunda keçiriləcək təqdimat mərasiminə az adam gəlməmişdi və əsas da o idi ki, gələnlərin heç biri təsadüfi deyildi. Və bu, məclisə bir intellektual səviyyə, qarşılıqlı anlaşma, etimad, səmimiyyət verirdi.

Aparıcı – publisist Fuad Axundov öz gözəl azərbaycanca-sı, ingiliscəsi və mükəmməl plastikası, artistizmi ilə tədbirin məqsəd-məramını bildirdikdən sonra ilk sözü kitabın tərcüməçisi, Oksford Universitetinin iranşünaslıq professoru, eləcə də Nizami Gəncəvi Proqramının Direktoru Edmund Hersiqə təqdim etdi.

Edmund Hersiq «Böyük Azərbaycan şairi Nizami. Həyatı, yaradıcılığı və dövrü» kitabının Yevgeni Bertels tərəfindən

hansı mürəkkəb ictimai-siyasi və ideoloji şəraitdə yazıldığı, lakin buna baxmayaraq, müəllifin öz elmi vicdanına sadıq qaldığı, dahi şair-mütəfəkkirin dövrünü, həyatını, dünyagörüşünü onun bilavasitə yaradıcılığı əsasında araşdırdığı barədə danışdı. Qeyd etdi ki, Nizaminin məhz Azərbaycan şairi olduğunu bir daha təsdiq edən bu əsər nə qədər akademik məzmun daşısa da, eyni zamanda hər kəs üçün anlaşqlı olacaq sadə bir dildə qələmə alınmışdır. Doğrudur, Nizami dahi şairdir, ancaq demək olmaz ki, onu Qərbi Avropada yaxşı tanıyırlar... Odur ki, professor Nərgiz Paşayevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilmiş bu tərcümə-nəşr öz xeyrixah intellektual-mədəni missiyasını layiqincə yerinə yetirəcəkdir.

Professor Edmund Hersiq çıxışının sonunda professor Nərgiz Paşayevanın Oksford Universitetində təhsil alan tələbə və magistrlərə böyük qayğısından söhbət açıb bunun Azərbaycan elmi üçün gətirəcəyi faydaları da qeyd etdi.

Professor Nərgiz Paşayevanın çıxışı (əslində, bu, nizami-şünaslığın müasir problemlərinə həsr olunmuş mükəmməl bir proqram-məruzə idi) böyük hərarətlə qarşılandı. Əvvəla ona görə ki, neçə illər həmin sahədə əzmkarlıqla çalışmış, məsələnin həm tarixini, həm də bugünkü vəziyyətini dərindən (və bütün təfsilatı ilə) bilən bir mütəxəssis danışdı... İkincisi, hamı görür və duyurdu ki, Nərgiz xanımın hər cür populizmdən uzaq çıxış-məruzəsində səmimi, əsaslı və intellektual bir vətənpərvərlik var – o çalışır ki, dünya Azərbaycanın hansı mənəvi-mədəni dəyərlər üzərində yüksəldiyini, Azərbaycan xalqının nə qədər zəngin bir tarixin varisi olduğunu yaxşı bilsin...

Nərgiz xanım nizamişünaslığın aktual problemlərindən birinə aydınlıq gətirdi... Məlum olduğu kimi, belə bir yanlış təsəvvür mövcuddur ki, Nizami Gəncəvinin Azərbaycan şairi olaraq tanınması guya İosif Stalinin məşhur «böyük Azərbaycan şairi Nizami» ifadəsindən sonra baş vermişdir. Əlbəttə, nə qədər diktator olsa da, Stalin heç bir elmi mənbəyə istinad etmədən bu fikri söyləyə bilməzdi... Və professor Nərgiz Paşayeva Nizami

Gəncəvinin məhz Azərbaycan şairi, Azərbaycan xalqının övladı olması həqiqətinin Stalinin həmin məşhur sözlərindən gəlmədiyini sübut edən üç ciddi arqument göstərdi:

Birincisi odur ki, nizamişünaslığın hələ orta əsrlərdən başlayan zəngin tarixi var və bu tarix dahi şairin azərbaycanlı olduğuna heç bir şübhə yeri qoymur;

İkincisi, dünya şöhrətli şərqşünaslar Vasili Bartold, Aqafangel Krımski, Yuri Marr kimi Yevgeni Bertels də Nizaminin Azərbaycan şairi olduğu qənaətinə Stalinin hökmü ilə deyil, öz elmi araşdırmalarının nəticəsi olaraq gəlmişlər;

Üçüncüsü isə, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradıcılarından olan görkəmli ictimai-siyasi xadim, tədqiqatçı alim-mütəfəkkir, bütün ömrü boyu sovet kommunist ideologiyasına (və Stalinə!) qarşı mübarizə aparmış Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin daha əvvəllər yazıb 1951-ci ildə Ankarada nəşr etdirdiyi olduqca mükəmməl «Azərbaycan şairi Nizami» monoqrafiyasının hansı yad məfkurənin və ya metodologiyanın təsiri altında yarandığını demək olar?..

Nərgiz xanım XX əsrin ortalarından sonra Nizami yaradıcılığının əsasən Azərbaycan alimləri tərəfindən öyrənilməsinin, daha doğrusu, yeni (və olduqca peşəkar) azərbaycanlı nizamişünaslar nəslinin ortaya çıxmasının təsadüfi olmadığını söylədi... Rüstəm Əliyev, Azadə Rüstəmovə, Nüşabə Araslı, Əlyar Səfərli, Xəlil Yusifov, Teymur Kərimli...

Əlbəttə, nizamişünaslıq araşdırmalarında «ağırlıq mərkəzi»nin Azərbaycana keçməsi tamamilə təbii idi. Və bu təbiiliyin ən parlaq təzahürü isə, heç şübhəsiz, Oksford Universitetində yaradılmış Mərkəzin dahi Azərbaycan şair-mütəfəkkirinin adını daşması, xüsusilə nizamişünaslığı layiq olduğu səviyyəyə yüksəltmək üçün qurulmuş beynəlxalq elmi əməkdaşlıqdır...

Bu yeni miqyas, yeni keyfiyyət və yeni ruh (sinerji!) deməkdir...

Professor Nərgiz Paşayeva Yevgeni Bertelsin «Böyük Azərbaycan şairi Nizami» monoqrafiyasının ingiliscə nəşrində

zəhməti olmuş hər kəsə minnətdarlıq edəndən sonra maraqlı bir məlumat verdi. Dedi ki, neçə gündü Londondayam, bu günlərin birində atam Bakıdan zəng eləyib soruşdu ki, nə çox qaldın, nə vaxt gələcəksən?.. Mən cavabında «Yevgeni Bertelsin Nizami haqqındakı kitabının təqdimatını təşkil etməklə məşğulam» söylədim. O isə heç gözləmədiyimi halda dedi ki, mən Bertelslə görüşmüşdüm, bir vaxtlar Bakıda olanda bizə qonaq gəlmişdi... Bəli, Yevgeni Bertels mənim babamın – professor Mir Cəlal Paşayevin evində qonaq olubmuş....

Azərbaycan Respublikası Baş Nazirinin müavini, xalq yazıçısı, professor, təqdim olunan kitabın ön sözünün müəllifi Elçin Əfəndiyev belə bir dəyərli əsərin Oksford Universiteti tərəfindən nəşrini yüksək qiymətləndirib dedi ki, təxminən Nizami ilə yaşlı olan dünya şöhrətli Universitetin dahi şairə göstərdiyi bu ehtiram tamamilə təbiidir. Nizami Azərbaycanda, qədim Gəncə şəhərində doğulsa da, o, yaradıcılığının, dünyagörüşünün, şəxsiyyətinin miqyası etibarilə bütün dünyaya məxsusdur.

Bəzən, tamamilə haqsız olaraq, İslamı terrorçuluqla əlaqələndirməyə cəhd edirlər, halbuki, müsəlman intibahının yetişdirməsi olan Nizami yer üzündə sülhün, humanizmin alovlu təbliğətiçisidir.

Dahi şair-mütəfəkkirin yaradıcılığının Oksford Universitetində mötəbər mənbələr əsasında öyrənilməsinin böyük əhəmiyyətini vurğulayan Elçin Əfəndiyev professor Nərgiz Paşayevanın xidmətlərini yüksək qiymətləndirdi. Və onu da dedi ki, Nizami Gəncənin vətəninə Nizami adı çox məşhurdur ki, bu da əsrlər keçdikcə Azərbaycan xalqının öz dahi şəxsiyyətini unutmadığını, əksinə, ona ümumxalq məhəbbətinin, ehtiramının get-gedə daha geniş miqyas aldığını göstərir.

Azərbaycan MEA-nın prezidenti Akif Əlizadə öz çıxışında xatırladı ki, təxminən bir ay bundan əvvəl Nizami adına Azərbaycanşünaslıq və Qafqazşünaslıq Mərkəzinin həmsədrləri AMEA-nın Nizami qızıl medalları ilə təltif olunmuşlar. Eyni

zamanda həmsədrərdən biri – AMEA-nın müxbir üzvü Nərgiz Paşayeva AMEA-nın həqiqi üzvü seçilmişdir.

Nərgiz xanımın Azərbaycan elminin, təhsilinin inkişafındakı xidmətlərindən, xüsusilə nizamişünaslıq elminə beynəlxalq nüfuz qazandırmasından bəhs edən Akif müəllim sonda toplantı iştirakçılarının alqışları altında Nərgiz Paşayevaya AMEA-nın həqiqi üzvlüyü vəsiqəsini təqdim etdi.

Və dünya şöhrətli xanəndəməiz Alim Qasımovun qızı Fərqanə xanımın özünəməxsus ustalıqla ifa etdiyi mahnılar təqdimat mərasiminə xüsusi ahəng verdi...

Mərasimdən sonra görüşlər, müzakirələr, söhbətlər davam etdi... Yeni ideyalar, yeni fikirlər səsləndi...

Şeyx Nizaminin müqəddəs ruhu Böyük Britaniyanın göylərində dolaşırdı...

Və akademik Nərgiz Paşayeva məmnun idi... Londonda yalnız məşhur London yağışları yağmırdı, həm də ondan az məşhur olmayan Bakı küləkləri əsirdi...

...Bu da Bakı!.. Heç Londondan geri qalmırmış!..

***Bakı-London-Bakı,
4 -7 iyun 2017-ci il***

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	3
Azərbaycan poeziyası	5
Azərbaycan nəsrİ.....	12
Azərbaycan xalqının aşiq ədəbiyyatı əmanəti.....	17
Londonda Nizami günləri	34
Oksford Universitetində.....	40
Ədəbiyyat tariximizin ustad dərsləri.....	50
Dinlərin dilləri.....	62
«Əhdi-ətiq»dən «Əhdi-cədid»ə.....	68
Qədim türk ədəbiyyatı: problemlər, mülahizələr	72
Qədim türklərdə «həyatın yaradılışı» təsəvvürü	75
Türk xalqları ədəbiyyatı tarixinin	79
orta dövrü.....	79
AZƏRBAYCAN MUĞAMININ QƏZƏLLƏRİ.....	83
«Söylədiyim Azərbaycan dilidir», «Hər şeyin var, nəyin yoxdur, Azərbaycan, Azərbaycan!...»	88
Hacı Kərim Sanılının Məclisi-Məbusan «deyişmə»ləri.....	93
Almaz İldırımın ölməz idealları.....	101
Milli ədəbi təfəkkürün «Azərbaycan» miqyası.....	108
Mehdi Hüseynin tənqidçi üslubunda tənqidin tənqidi	118
«Bir gəncin manifesti»ndən «Bir səfirin manifesti»nə	124
Həyat, ölüm... Və həyat	149
Xanımlar xanımı	152
Sinəsində əsl şair ürəyi gəzdirirdi... ..	155
Əsl ədəbiyyat əsəri.....	159
Mütəfəkkir ədəbiyyatşünas	168
Qürurun üsyanı.....	182
Böyük ədəbiyyat müəllimi	184
Xalqının xalqşünası.....	190
Teymur Əhmədovun	195

«Nəriman Nərimanov»u.....	195
O dövrün «Füyuzat»ından bu dövrün «Füyuzat»ına	201
Anarın ədəbi gəncliyi... Və ədəbi gəncliyin Anarı.....	204
Səksənindən doxsanına varanda... ..	213
Gölbaşında Göygöl havası	216
Bir kitabın təəssüratları	220
Təbiət qədər təbii	225
Yüksək peşəkarlıq... İctimai məsuliyyət... Və dərin səmimiyyət	236
Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı: birinci simpoziumdan ikinci simpoziuma	241
Tağı Əhmədovun «Sadiq» dünyası.....	244
Taleyin diqtəsi, hisslərin hikkəsi... Və usta təhkiyəsi	251
Osman Başın «Xarı bülbül»ü.....	262
«İki od arasında»... Və «yenə».....	267
Bir Vəli, bir Vəli	275
«Yatağına sığmayan çay»ın poeziyası	279
Rafiq Hümmət və ya tale şairi	292
Ağrılı günlərin gürcü hekayələri.....	300
«Köhnə» sözün yeni ustası.....	304
Azərbaycan tarixinin Atabəy romanı	312
Tarix yalnız arxada qalmır, həm də öndən gəlir... ..	322
«Ədəbiyyat qəzeti»nin baş redaktoru Azər Turana açıq məktub.....	329
Aqşın Ağkəmərlinin ayrılığı... Vətəndən Vətənə.....	332
«İdeal»ın işığı.....	336
Mükəmməl təfəkkürün müfəssəl təzahürü.....	339
«Həvəskar»ın peşəkarlığı.....	343
AŞIQ SƏNƏTİ TARİXİ MİSSİYA DAŞIYAN BİR SƏNƏTDİR.....	352
Nizami Cəfərovla Aydın Talıbzadənin “Əbuhübb” romanı haqqında söhbəti	364
“Mən hər dəfə bu sözə rast gələndə deyirdim ki, bu sözü adalayaq, görək başımıza nə gəlir...”	367

«**Elm və Təhsil**» nəşriyyatının direktoru:
professor Nadir MƏMMƏDLİ

Kompüter dizayneri: **Zahid Məmmədov**
Texniki redaktor: **Ruhiyyə Abbasova**

Korrektor: **Nigar Rəhimova**

Çapa imzalanmış *30.04.2018*
Şərti çap vərəqi *24,25* Sifariş № *148*
Kağız formatı *60x84 1/16*. Tiraj *300*

Kitab «**Elm və Təhsil**» nəşriyyat-poliqrafiya
müəssisəsində səhifələnilib çap olunmuşdur.

E-mail: *nurlan1959@gmail.com*

Tel: *497-16-32; 050-311-41-89*

Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.